

Wonen overal nergens thuis

Over de materialiteit van het straatpastoraat

Zingeving is zoveel meer dan wat in woorden te vangen is. In het straatpastoraat blijkt het materiële een duidelijke rol te spelen. Dat vraagt van geestelijk verzorgers opmerkzaamheid in het contact met cliënten. Het materiële staat niet op zichzelf, maar is altijd verbonden met een overstijgende blik op de mens, zijn of haar noden en wat een dakloze aan de wereld te geven heeft. Daarmee wordt de gebruikelijke visie op dak- en thuislozen verruimd en verrijkt.

Veel van wat ons leven zin geeft is moeilijk in woorden uit te drukken. Ook de term zingeving zelf sluit niet altijd aan bij de beleefde ervaring van zin. Dat blijkt onder meer in het recent verschenen rapport naar zingeving in inloophuizen (Noordzij & Tromp 2023).

Daar bleek de term zingeving inhoudelijk weliswaar dekkend te zijn voor wat er gebeurt in de inloophuizen, maar vervreemde de taal van zingeving tegelijk van de ervaringen waarin die zingeving wordt gevonden. Mogelijk had dit te maken met de abstractie van het begrip zingeving. Een andere optie is dat zingeving snel geassocieerd wordt met denken over de existentiële zaken zoals de zin van het leven of het voeren van gesprekken erover, terwijl het in de inloophuizen ook gaat om heel materiële

en alledaagse zaken. Ook in het straatpastoraat lopen het alledaagse, materiële en het existentiële door elkaar.

Van mei 2022 tot najaar 2023 hebben straatpastores samen met academische onderzoekers gezamenlijk onderzoek gedaan naar het straatpastoraat in het leernetwerk 'GV buiten de muren' (zie onder het kopje Methode). Dit leernetwerk was onderdeel van de door ZonMw (financieringsorganisatie van innovatie en onderzoek in de gezondheidszorg) gesubsidieerde Kenniswerkplaats Zingeving en Geestelijke Verzorging.¹ Gaandeweg het onderzoek bleek dat het materiële een belangrijke rol speelt in het straatpastoraat. In dit artikel wordt op basis van een empirisch onderzoek de verhouding tussen het existentiële en materiële verhelderd in de praktijk van het straatpastoraat.

< Johannes Wickert, 'De verloren zoon', 206x115cm

Meer dan een gesprek

Het straatpastoraat is een praktijk die gericht is op mensen die dak- en thuisloos zijn. Volgens de zogenaamde ETHOS-definitie², die 'in Europa wordt gezien als de best onderbouwde en meest gezaghebbende manier om dakloosheid te meten'³, wordt onder dak- en thuislozen verstaan die mensen die 'een gebrek aan volwaardige huisvesting' hebben (Kansfonds n.d.). Uit recent onderzoek bleek dat Nederland op 1 januari 2023 circa 30.600 mensen daklozen kent (Centraal Bureau voor de Statistiek 2024). Sinds decennia zijn er in grote steden straatpastores die deze mensen actief opzoeken en hun noden proberen te verlichten.

In het leernetwerk van straatpastores en onderzoekers bleek hoezeer het existentiële en materiële een rol spelen in de praktijk van het straatpastoraat. Het existentiële is dan te verstaan als datgene dat 'verwijst naar de ervaring van het bestaan als zodanig, in zijn alledaagsheid én met zijn (contingente) ervaringen van verschrikking en verwondering en alles daartussen' (VGVZ 2015, 9). Onder materialiteit versta ik dan, geënt op het concept van *material religion*, 'lichamen, dingen, plaatsen en praktijken' (Meyer et al. 2010, 209).

De observatie in het leernetwerk dat het materiële en existentiële een rol spelen is niet nieuw. Vanuit theologisch perspectief werd eerder al opgemerkt dat het straatpastoraat zowel kenmerken van pastoraat als van diaconaat vertoont. In een themanummer van ditzelfde tijdschrift uit 2010 over straat- en drugspastoraat, vraagt Herman Noordegraaf (2010) zich af waar deze naam straatpastoraat precies vandaan komt en of deze wel adequaat is vanwege het veelomvattende karakter: 'zin- en levensvragen, geloofsvragen, sociale en materiële

noden, opvang en hulpverlening, de organisatie van gemeenschapsactiviteiten (maaltijden, vieringen), pleitbezorging bij instanties en nog meer' (Noordegraaf 2010, 1). De vraag of het straatpastoraat onder diaconaat of pastoraat valt, hangt samen met de verhouding tussen het materiële en existentiële. In grote lijnen kan gesteld worden dat diaconaat vaak geassocieerd wordt met materialiteit en van daaruit met praktische hulp (Crijns 2012), terwijl pastoraat wordt geassocieerd met de existentiële dimensie, waarbij het gesprek als werkwijze centraal staat. Volgens de Deense theoloog Johannes Nissen (2024) hebben beide zowel onderscheiden als overeenkomstige kenmerken, waarbij diaconaat primair is en pastoraat als onderdeel van het diaconaat begrepen moet worden. Ondanks hun onderscheiden kenmerken, delen ze hun visie op de 'hele mens', nemen ze de tijd voor mensen, delen ze een nadruk op er *zijn* voor mensen in plaats van het *doen* en ligt er een theologie van de zorg ten grondslag aan de praktijken.

> ***Ondanks hun onderscheiden kenmerken delen ze een nadruk op het er zijn voor mensen in plaats van het doen.***

Waar Nissen pastoraat en diaconaat, het existentiële en materiële, dus in verbinding ziet met elkaar, staat in de literatuur over pastoraat en geestelijke verzorging het existentiële centraal dat bovendien het beste benaderd zou worden met een gesprek (Ganzevoort & Visser 2018; Smeets 2007; Smit 2015). Genoemde auteurs weten dat geestelijk verzorgers meer doen dan enkel gesprekken voeren, maar het beeld ontstaat toch dat geestelijke verzorging

en in zekere zin ook pastoraat, vooral bestaat uit gespreksvoering. Maar wat blijft er dan buiten beeld? En hoe moet de verhouding tussen het existentiële en materiële begrepen worden? Dit artikel wil de verhouding tussen het existentiële (pastorale) en materiële (diacoonale) binnen de praktijk van het straatpastoraat verhelderen. De onderzoeksvraag die hiermee beantwoord wordt, is: Hoe kan de materiële interactie tussen straatpastores en 'mensen van de straat'⁴ begrepen worden tegen de achtergrond van zingeving, pastoraat en geestelijke verzorging? Met 'materiële interactie' wordt bedoeld op die interacties tussen beide die niet als verbaal gesprek op te vatten zijn (al zijn ze er mogelijk onderdeel van) maar eerder gebruik maken van 'lichamen, dingen of plaatsen'.

Methodie

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn zes casestudies geanalyseerd vanuit het oogpunt van materialiteit. Deze casestudies zijn geschreven door co-onderzoekers die participeerden in het leernetwerk Buiten de Muren.⁵ Het gaat om zes straatpastores en drie academische onderzoekers. Alle deelnemers hebben een christelijke achtergrond. Gedurende anderhalf jaar hebben de geestelijk verzorgers⁶ elk een casestudie over de begeleiding van iemand beschreven en deze zijn gezamenlijk geanalyseerd in de leergemeenschap. De betrokken deelnemers selecteerden naar eigen inzicht een casestudie die zij wilden inbrengen om het eigene van het straatpastoraat te omschrijven. De casestudies zijn beschreven volgens het vaste format vanuit het eerdere Case Studies Project (CSP) (Körver et al. 2023), licht aangepast ten behoeve van de context van het straatpastoraat.

Vervolgens heb ik voor dit artikel de zes casestudies geanalyseerd door middel van thematische analyse (Clarke & Braun 2018) met behulp van het softwareprogramma Atlas.ti. Vanuit de onderzoeksfocus heb ik enkel de materiële objecten (voorwerpen, plaatsen, lichamelijke interacties) gecodeerd en de rol die deze spelen in de begeleiding. Dit leidde tot 81 losse codes, die op inductieve wijze konden worden geordend in vijf categorieën: Thuis, Lichaam, Bezittingen, Delen en Symboliseren. Ik heb daarbij gefocust op de interactie tussen de pastores en de mensen van de straat en niet alleen op het handelen van de pastores. Met het centraal stellen van de interactie (bijvoorbeeld de stadsnomade die iets deelt met de straatpastor of andersom) doen we fundamenteel recht aan de wederkerigheid van de interactie en de kracht van de zogenaamde tussenruimte.

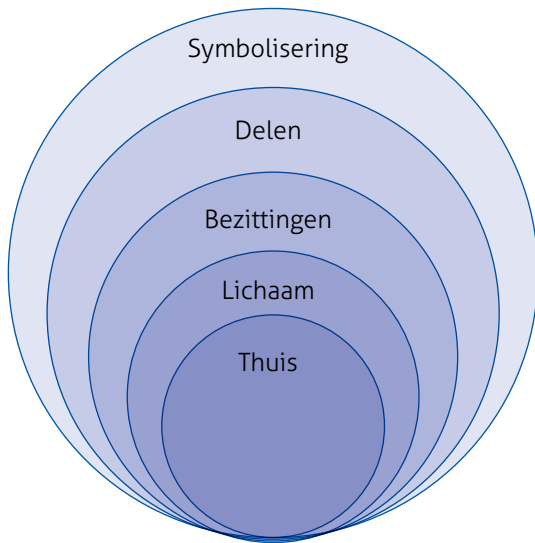
Resultaten: vijf niveaus van materiële interactie

In de praktijk van het straatpastoraat onderscheid ik vijf niveaus van materiële interactie tussen straatpastores en mensen van de straat. In het vervolg beschrijf ik deze vijf niveaus en hoe deze zich verhouden tot het existentiële domein. In figuur 1 geef ik schematisch weer hoe deze niveaus begrepen kunnen worden.

In wat volgt zal ik deze niveaus van interactie nader beschrijven en illustreren aan de hand van voorbeelden en citaten uit de casestudies.

1. (T)huis in de wereld

Een van de meest in het oog springende materiële elementen in het leven van een dak- en thuisloze is het gebrek aan een (t)huis. Sommigen hebben een woning, anderen raken die

Figuur 1. Verschillende niveaus van materiële interactie in het straatpastoraat

kijkt, delen een plek met anderen, verblijven in detentie of slapen in een tentje. Het ontbreken van een vanzelfsprekend thuis bepaalt in grote mate de interactie tussen pastor en gesprekspartner, zowel in praktische als inhoudelijke zin.

In praktische zin betekent het dat de pastor de mensen van de straat actief opzoekt. Er wordt niet gewacht tot de ander naar de pastor toekomt, maar de pastor beweegt zich naar de mens. Zonder uitzondering funderen de straatpastores deze houding in de presentie-benadering. Naast de beweging naar anderen toe, zijn er maaltijden en inloophuizen waaraan de pastores verbonden zijn. Deze zijn inmiddels dusdanig verweven met de leefwereld van de mensen van de straat, dat zij ook zelf naar de pastor of de maaltijd toekomen. Of het nu een ontmoeting op straat betreft of bij

de maaltijd van een inloophuis, de pastor en gesprekspartner treffen elkaar vaak in publieke ruimtes. Ze zijn daar niet alleen en verhouden zich tot anderen en hun omgeving. Waar een pastoraal gesprek vaak de intimiteit van de huiskamer, keukentafel of zelfs ziekenhuisbed kent, ontbreekt deze intimiteit in deze ontmoetingen. De pastor dient daarom op een andere manier de veiligheid van de ruimte te bewaren of scheppen.

Het woord veiligheid is hier geen toevalligheid. In elk van de casestudies blijkt namelijk hoezeer een veilige plek niet vanzelfsprekend is voor de mensen van de straat. Velen van hen hebben geleden aan (vermoedelijke) trauma's in kindertehuizen, familiesituaties, of andere omstandigheden. Deze onveilige omgevingen droegen bij aan onveilig en agressief gedrag later in hun leven, waardoor de mensen van de straat zelf ook hebben bijgedragen aan onveilige plekken. In een aantal van de casestudies zijn zij niet meer welkom in inloophuizen. In hun zoeken naar een plek, is er niet alleen het praktische zoeken naar een dak boven het hoofd, maar vooral het existentiële zoeken naar een veilige plaats. De volgende fragmenten uit de casestudies illustreren dit.

Simon heeft al langere tijd contact met een straatpastor. Als hij op een dag een aantal spullen steelt van een huisgenoot, 'vlucht' hij op bedevaart. Hij zoekt de veiligheid in een reis naar Santiago. Onderweg heeft hij slechts met twee mensen contact, onder wie de straatpastor, die hij belt.

Jacob is enige tijd geleden een van zijn ogen verloren. Hij heeft een glazen oogbal, maar draagt ook vaak een ooglapje. Zijn halve zicht, in combinatie met eerdere ervaringen, zorgen ervoor dat hij vaak

wantrouwig en schichtig om zich heen kijkt. De wereld is vooral een bedreiging voor hem.

Dhr. J. heeft in zijn leven ervaren dat zijn huis geen zekerheid biedt. Ook nu mag hij verblijven in het huis met een proef-woonregeling. Zijn verblijf is onder voorwaarden. Hij laat vrijwel niemand toe in zijn huis. Op een dag krijgt hij gordijnen vanuit het straatpastoraat, zodat hij de wereld kan buitensluiten.

In het contact met de straatpastor staat het huis niet alleen voor 'het gebouw', maar altijd voor een huis of thuis in existentiële zin. Straatpastores dragen op hun manier bij aan het creëren van geborgenheid en zijn als zodanig *herbergzaam*. Ze hopen dat een ander zich thuis voelt en aan kan kloppen als het nodig is. Dat komt op verschillende manieren tot uitdrukking. Jacob, bijvoorbeeld, zoekt contact met het inloophuis van het straatpastoraat om te vertellen dat hij niet lang meer te leven heeft. Hij vindt daar een plek om zijn verhaal te doen en zich gehoord te voelen. In de tijd die volgt, hebben straatpastor en Jacob regelmatig contact om te zien wat Jacob in deze laatste levensfase te doen staat. Ze bezoeken af en toe een gelegenheid die Jacob omdoopt tot 'hun stamcafeetje'.

Jan, een man die als agressief wordt ervaren, wordt praktisch geholpen door de straatpastor. Nadat hij in elkaar geslagen is en hulp nodig heeft, zorgt de pastor voor de opvang in een budgethotel en later bemiddelt hij bij de gemeente om zijn verblijf te betalen. Ook hier gaat het om meer dan alleen de fysieke herberg die geboden wordt. Als de pastor en Jan op straat lopen, vraagt Jan: 'Durf je wel met mij gezien te worden?' (S5⁷). Het lijkt voor hem een nieuwe ervaring dat er iemand is die in

het openbaar met hem gezien wil worden. Er is even geen sprake van wantrouwen of enkel functioneel contact. Het is een ervaring die een contrast vormt met ervaringen van een vijandige of afwerende wereld, die bij veel straatnomaden hebben geleid tot een wantrouwend wereldbeeld.

2. Het lichaam als grens met de wereld

Sprekend over de plek waar je woont, is het lichaam wellicht het meest elementaire huis dat een mens kan ervaren. Idealiter is de mens één met het lichaam, maar het kan ook zo zijn dat een mens er wel woont, maar niet thuis is. De straatpastores observeren in hun casestudies lichaamstaal die hun laat zien hoe de mensen van de straat in de wereld staan. Twee dingen vallen daarin op: het lichaam helpt om de identiteit en waardigheid van de stadsnomaden uit te drukken en het drukt iets uit van de onveiligheid die ze ervaren in de wereld om hen heen.

Allereerst is het lichaam een uitdrukking van identiteit. Dat komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de situatie van Michiel met wie een van de pastores in contact komt.

'Het valt hem [de pastor] direct op dat Michiel zichzelf niet tot de groep van andere (dak- en thuisloze) bezoekers rekent. Ook in zijn kleding, voorkomen en spraak geeft hij er duidelijk blijk van dat hij waarde hecht aan decorum. Hij is wel dakloos, zegt hij, maar dat komt doordat hij weliswaar veel geld op de bank heeft, maar daar momenteel niet bij kan door wat 'het systeem' en 'de bureaucratie hem aandoen' (S2).

Er is in de casus weliswaar geen sprake van het lichaam in strikte zin, maar wel van kleding en uiterlijkheid die als lichamelijkheid gezien

kunnen worden. Ze drukken iets uit van wie iemand is of zou willen zijn. Waar het uiterlijk van mensen van de straat vaak in negatieve zin wordt benadrukt (onverzorgd, gehavend) en daarmee hun deficit, wordt hiermee hun kracht benadrukt. De pastores merken het op en vragen er soms ook op door.

Ten tweede drukt het lichaam soms uit dat de stadsmomade zich soms onveilig voelt. In een van de casussen vermoedt een pastor dat er sprake is van traumatiserende gebeurtenissen. Ze maakt dit onder meer op uit de lichaamstaal van de persoon in kwestie die soms grof en suggestief is. Ze ziet een sterke relatie tussen zijn (bedreigde) huis en lichaam en probeert die vergelijking onder andere visueel te maken door de persoon te vragen om een denkbeeldige cirkel om zich heen te trekken. 'Die van de heer ligt krap om hem heen. Hij heeft dus geen enkele ruimte om te bewegen en bijt daarom zo snel van zich af om die piepkleine leefcirkel te bewaken' (S3). In een andere casus zoekt de straatpastor Jacob op een dag op bij de instelling waar hij verblijft. Jacob is 'totaal van slag en kruipt haast als een dier in een soort borstrok op het terrein rond. Hij is boos en ontzet' (S4). Het wordt de pastor niet duidelijk wat er is gebeurd. Ze vraagt Jacob 'of hij nog wel met haar wil spreken en zijn broer wil bellen. Dat wil hij wel. Nadat hij wat kleren aangetrokken heeft' (S4).

Het valt in deze voorbeelden op hoezeer de mensen van de straat de buitenwereld als onveilig kunnen ervaren. De straatpastores laten zich door die onveiligheid of daaruit voortkomende agressie niet afschrikken, maar zoeken toenadering om de ander te begrijpen en te zoeken wat diegene wel wil. Ze leggen hier wederom niet de nadruk op wat iemand

niet kan of anders zou moeten doen, maar op waar iemands verlangen en kracht liggen. In de interactie vraagt het lichaam om erkenning van de identiteit en tegelijk om het bieden van veiligheid (zie ook de column van Annemarie van der Vegt in dit themanummer).

3. Bezittingen bewaren

In de bezittingen van mensen van de straat komt de materiële interactie op een andere manier aan de orde. Grofweg kan die worden omschreven als het onbereikbare bezit. Daarmee wil gezegd worden dat vooral het niet-hebben of er-niet-bij-kunnen van het bezit centraal staat. In sommige gevallen gaat het om geld, zoals bij het ontbreken van leefgeld, of het spreken over anderen die wel geld hebben. In een ander geval is het bijvoorbeeld om de post die moet worden opgehaald tijdens een pelgrimage, of bezittingen die veiliggesteld moeten worden tijdens een periode van detentie. De pastor in kwestie is hiertoe steeds bereid. Ze wil kijken naar de hele mens en dat betekent dat ook in het materiële iets van goede pastorale zorg besloten ligt. In het geval van het veiligstellen van de bezittingen vermeldt ze zelfs haar expliciete overweging: 'zorg voor heel de mens behelst ook het veiligstellen van de weinige bezittingen die iemand heeft, als die dat zelf niet kan. Verder rond moeten bellen naar bijvoorbeeld een opvangmedewerker, zou mogelijk een smeektelefoontje moeten worden. De pastor wil Simon die vernedering besparen en bovendien laten voelen: jij doet ertoe, met alles, ook je goed en ondergoed' (S1).

4. Delen van wat je hebt

Gezien de vorige paragraaf over de weinige bezittingen van mensen van de straat is het

opmerkelijk hoeveel er gedeeld wordt tussen de mensen van de straat en de pastores.

Allereerst wordt er gedeeld om iets goed te maken. In een casestudie die hierboven genoemd wordt, heeft de straatnomade een huisgenoot beroofd om vervolgens als vlucht op pelgrimage te gaan. Tijdens de pelgrimage belt hij de straatpastor om te vragen of zij 'kan regelen om de schade te vergoeden' met zijn geld, waarbij het woord 'boete' genoemd wordt (S1). Het betreft hier een vorm van delen, via de straatpastor, om een schuld te vereffenen en om boete te doen. Het geeft een extra dimensie aan de pelgrimage.

In een andere casestudie wil Jacob eerder beschadigde relaties herstellen. Hij kiest met de straatpastor enkele kaarten uit om die op te sturen en het goed te maken. De pastor schrijft de kaartjes, Jacob bedenkt de teksten. Het leidt uiteindelijk tot een ontmoeting tussen Jacob en zijn broer, waarbij ze zich met elkaar verzoenen voordat Jacob komt te overlijden. Er wordt niet alleen gedeeld vanuit noodzaak, er wordt ook gedeeld om iets mooier te maken. Een van de straatpastores neemt bij een ontmoeting 'een thermoskan met heet water, bekertjes en theezakjes mee' (S4). Ze picknicken in de leventijd die Jacob nog rest. Op een ander moment appt Jacob: 'Gelukkig krijg ik vandaag wat leefgeld en wil heel graag koffie met gebak trakteren voor je verjaardag. Van het diepste van mijn ziel, dankjewel en God bless you!!! (emoticon van een roos) (S4)'.

In een andere situatie stuurt Simon vanuit de gevangenis kleurplaten van gekleurde bloemen in pasteltinten aan de straatpastor. Tot slot is er Jan, die in het contact met de straatpastor toont 'dat hij af en toe kleine knijpers met daarop een lieveheersbeestje maakt. Deze

geeft hij dan weg aan kinderen ... "Ik vind het zo mooi als ik dan die blijdschap in hun ogen zie", aldus Jan' (S5). Jan geeft de straatpastor ook zo'n knijper.

In deze voorbeelden stijgen stadsnomaden uit boven het loutere 'overleven' en de meest elementaire onderdelen van het bestaan. Of misschien is het juist andersom: dat het elementair is voor de mens om het leven mooier te willen maken.

5. Symboliserende objecten

Tot slot zijn in de casestudies symboliserende objecten te vinden die iets uitdrukken van grote waarde voor de betrokkenen. Ze verwijzen naar iets buiten de tijd en plaats van de handeling en zijn als zodanig ook als transcenderend te beschouwen, waarbij je onderscheid kunt maken tussen horizontale en verticale transcendentie (cf. Kunneman 2006).

Bij een aantal objecten is de symbolisering te begrijpen als zogenaamde horizontale transcendentie. Zo is er een stadsnomade die graag wat van de as van een overledene zou krijgen, waar de pastor zich voor inzet. Een kaars wordt aangestoken om zich verbonden te voelen met de overledene, wat door de pastor bekrachtigd wordt met een zegen. Een roos wordt gegeven bij een afscheid, mensen beschilderen de kist van een overledene. In al deze vormen van horizontale transcendentie wordt het individu overstegen en een bijzondere vorm van verbondenheid uitgedrukt door de tijd of zelfs de dood heen, of een geïntensiveerde vorm van verbondenheid zoals in 'ons stamcafeetje'.

Andere objecten kunnen eerder als symbool van verticale transcendentie worden beschouwd. Zo wordt de pastor zelf beschouwd als verwijzend naar 'de kerk', waarmee de

pastor niet alleen subject, maar ook object is. Jacob stuurt bijvoorbeeld een emoticon van een 'menorah' in een bericht aan de straatpastor. Michiel, een man met een joodse achtergrond, spreekt de pastor aan op het handelen van de kerk ten opzichte van de joden.

Een andere stadsnomade vertelt over een steentje dat tijdens de pelgrimage achtergelaten wordt bij een kruis. Wat er met het steentje is uitgedrukt is niet vermeld, maar er kan vermoed worden dat zo schuld, moeite, lijden en pijn in een groter verband komen te staan. Jan deelt met de straatpastor zijn droom van 'een huisje met ruimte om te kunnen zeefdrukken en met zo'n één tafelrestaurant' (S5). Hij deelt ook lieveheersbeestjes uit, zoals hierboven genoemd. In antwoord daarop geeft de straatpastor hem een tinnen engeltje op verzoek van een voormalig justitiepastor. De pastor deelt het met Jan met de tekst dat 'engelen kiezen bij wie ze willen zijn en dat deze bij Jan wil zijn'. De pastor wil ermee uitdrukken 'dat er meer is tussen hemel en aarde' en hij op de pastor kan blijven rekenen. Ook wilde hij hiermee 'met Jan de hoop op een betere toekomst vast (...) houden en dit ook (...) symboliseren'. De verschillende vormen van verticale transcendentie verbinden het moment met de toekomst, met God en een groter verband van het leven.

Reflectie

De eerste regel van een bekend kerklied van theoloog en dichter Huub Oosterhuis (*Liedboek 2013*) luidt: 'Wonen overal nergens thuis'. Waar het lied het 'thuis' vooral geestelijk opvat, blijkt in de analyse van de praktijk van het straatpastoraat hoezeer dit thuis ook materieel kan worden opgevat. Het materiële neemt in

de interactie tussen straatpastor en straatnomade een belangrijke plek in en is daarmee drager van betekenis. Voor straatpastores is de aandacht voor het materiële geen praktische hulp naast existentiële hulp. 'Elke hulpvraag wordt als een zingevingsvraag gezien' (S4), schrijft een van de pastores. De aandacht voor de praktische nood aan een huis wordt verbonden met de existentiële nood aan bestaansbevestiging. Daarnaast gaat het ook over een existentiële en betekenisvolle omgang met het materiële. Daarmee is materialiteit een uitdrukking van iemands identiteit, verlangen, geloof en wantrouwen.

Met andere woorden: in het straatpastoraat gaan aandacht voor het materiële en existentiële hand in hand. In theologische termen gaat het daarmee zowel om diaconaat als om pastoraat, om lichaam en geest. In lijn met Nissen (2024) is het straatpastoraat te zien als diaconale beweging naar de doelgroep toe vanuit een principiële keuze voor kwetsbare mensen. In die zin is iedere vorm van geestelijke verzorging te typeren als diaconale beweging. Op die diaconale grond staan de pastores vervolgens wanneer zij gericht zijn op de existentiële dimensie inclusief de materiële uitdrukking daarvan. Op een vaardige wijze en met behulp van symbolen en rituelen verdiepen ze deze betekenis en maken ze die tastbaar met en voor de stadsnomaden.

In de literatuur over geestelijke verzorging wordt vaker gesproken over 'heel de mens' of een holistisch perspectief. Daarmee wordt uitgedrukt dat zingeving ook onderdeel is van de mens, naast de biologische en psychologische dimensie bijvoorbeeld. In de afgelopen jaren wordt dat ook meer uitgebreid naar de lichamelijke dimensie (Sprangers & Muthert 2022). Zo vindt de term *resonantie* van de

Duitse socioloog Hartmut Rosa ingang (Jacobs 2020; Olsman 2022) om de lichamelijkheid in beeld te krijgen. Waar Rosa's benadering in algemene zin aandacht vraagt voor de interactie tussen mens en medemens of omgeving en het belang van afstemming, maakt dit artikel concreter op welke niveaus dit kan gebeuren. Een materiële benadering van zingeving, waarvan in dit artikel enkele dimensies worden onderscheiden, biedt geestelijk verzorgers een heuristisch schema om te zoeken naar betekenis in de wereld van hun gesprekspartners. Het kan geestelijk verzorgers enerzijds helpen om materialiteit en de existentiële betekenis ervan waar te nemen. Anderzijds kan het helpen om het eigen handelingsrepertoire concreet uit te breiden met praktische hulp, symboliseren en tastbaar maken van het existentiële.

Het materiële staat immers niet tegenover het existentiële of spirituele. In de materiële interactie worden overtuigingen uitgedrukt over God, de mens, hoop, waardigheid en vertrouwen. Een opvallend kenmerk hierbij is dat religie niet wordt ingezet om om te gaan met de lotgevallen van de mensen van de straat, maar een meer intrinsieke rol speelt. Er wordt verzoening nagestreefd, de wereld wordt mooier gemaakt, waardigheid wordt bevestigd bij een uitvaart, er wordt gevierd. Het is een geloof dat te midden van het overleven en het alledaagse zoekt naar transcendentie en betekenis.

Het is precies dit type geloof dat volgens de Amerikaanse Susan Dunlap centraal staat voor mensen in het overleven van 'a season of living without a home or in extreme poverty' (Dunlap 2021, 139). Gebaseerd op haar analyse van het religieuze geloof van mensen van de straat in de Amerikaanse context, zegt zij dat in hun geloof niet zozeer een theologie oplicht van een

God die bevrijdt, maar van een God die helpt om te overleven. Volgens Dunlap getuigen straatpastores niet alleen van die God, maar zijn zij er ook, en misschien vooral, getuige van hoe God de nomaden helpt te overleven door erbij te blijven, *no matter what*.

Inderdaad is ook het handelen van deze straatpastores erop gericht om in het seizoen van dakloosheid samen met de ander te vertrouwen, te bewaren, te bevestigen, te helen, te vieren en te verbinden en niet zozeer om mensen te bevrijden uit dak- en of thuisloosheid.

Tot slot

Aan het begin van dit artikel werd de vraag gesteld hoe in het straatpastoraat het materiële zich verhoudt tot het existentiële tegen de achtergrond van het bredere discours van geestelijke verzorging. Via de analyse van de materiële interactie is duidelijk geworden dat het materiële in het straatpastoraat een duidelijke rol speelt. De materiële interacties hebben een diaconale dimensie in het zorgen voor materiële en sociale noden, maar zijn steeds verbonden met de existentiële dimensie. Straatpastores hebben hier oog voor en hebben zo oog voor 'heel de mens'. Op grond van deze inzichten zou het goed zijn als de materiële dimensie van zingeving beter geïntegreerd wordt in geestelijke verzorging. Zingeving is zoveel meer dan wat in woorden te vangen is. Dat vraagt van geestelijk verzorgers opmerkzaamheid in het herkennen van de existentiële betekenis van de materiële dimensie in het contact met cliënten. Dat vraagt ook dat zij zelf tastbaarder handelen om het existentiële concreet en erfahrbaar te maken. In het straatpastoraat staat het materiële niet op zichzelf, maar is altijd verbonden met een overstijgende blik op de mens, zijn of haar noden en

wat een dakloze aan de wereld te geven heeft. Daarmee wordt de gebruikelijke visie op dak- en thuislozen omgekeerd. Mensen van de straat worden niet gezien als mensen die hun hand ophouden, maar als mensen die iets in 'huis' hebben en die dat willen delen met anderen en daar ook van uitdelen. Dat is een grondhouding waar geestelijk verzorgers in iedere context van kunnen leren. <

Noten

- 1 Voor meer over dit project zie www.kenniswerkplaatszingeving.nl; Overige resultaten van dit project worden komend jaar gepubliceerd in *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*.
- 2 Het acroniem ETHOS staat voor European Typology of Homelessness and Housing Exclusion en is ontwikkeld door prof.dr. Koen Hermans van de KU Leuven.
- 3 <https://www.kansfonds.nl/programmas/telling/>.
- 4 Om de mensen van de straat niet te typeren aan de hand van wat ze ontberen, zal ik hen in dit artikel niet aanduiden als dak- en/of thuisloze. Hoewel het meer poëtische 'mensen van de straat' een alternatief vormt, bleek dit bij het schrijven tot onmogelijke constructies te leiden. Daarom is afwisselend voor de term 'mensen van de straat' of 'stadsnomade' gekozen om de dak- en/of thuisloze mensen te beschrijven. De term stadsnomade duidt op het zwerfende bestaan, waarbij het reizen ook tot een manier van leven is geworden. De term is niet bedoeld als eufemisme of als romantisering van dak- en/thuisloosheid, maar wil deze mensen in hun kracht als overlevers van dak- en/of thuisloosheid benaderen.
- 5 De naam van het leernetwerk verwijst naar de oorspronkelijke intentie om specifiek de begeleiding van ex-justitiabelen door straatpastores te beschrijven. In de praktijk bleek deze doelgroep niet structureel in contact te komen met de straatpastores.
- 6 In dit artikel gebruik ik afwisselend de term geestelijk verzorger en straatpastor.
- 7 Bij citaten wordt naar de individuele casestudies verwezen met een nummer (S1-6).

Literatuur

- Centraal Bureau voor de Statistiek (26 maart 2024). *30,6 duizend dakloze mensen in Nederland*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/13/30-6-duizend-dakloze-mensen-in-nederland>.
- Clarke, V., & Braun, V. (2018). Using thematic analysis in counselling and psychotherapy research: A critical reflection. *Counselling and Psychotherapy Research*, *18*(2), 107-110.
- Crijns, H., (red.) (2012). *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*. Kampen: Kok.

- Dunlap, S.J. (2021). *Shelter theology: The religious life of people without homes*. Minneapolis, MN: Fortress Press.
- Ganzevoort, R.R., & Visser, J. (2018). *Zorg voor het verhaal: Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding* (vijfde druk). Utrecht Meinema.
- Jacobs, G. (2020). *Zin in geestelijke verzorging*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Kansfonds (n.d.). *ETHOS telling dak- en thuisloosheid in Nederland*. Bezocht op 18 juni 2024, <https://www.kansfonds.nl/programmas/telling/>.
- Körver, J., Walton, M., & Den Toom, N. (2023). *Richting, repertoire en resultaat. Uitkomsten Nederlandse Case Studies Project Geestelijke Verzorging (2016-2021)*. Utrecht: Universitair Centrum voor Geestelijke Verzorging (UCGV).
- Kunneman, H.P. (2006). Horizontale transcendentie en normatieve professionalisering: De casus geestelijke verzorging. In: Donk, W.B.H.J. van de, Jonkers, A.P., Kronjee, G.J. (Ed.), *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*. WRR-Verkenning nr. 13, 367-399.
- Muthert, H., & Sprangers, T. (2022). Thuiskomen: Tactiele communicatie en het opnieuw leren bewonen van lichaam en woonplek. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, *25*(107), 58-62.
- Nissen, J. (2024). Partnership Spirituality as the Mutuality of Giving and Receiving: Reflections on Pastoral Care and Diaconia. *Diaconia: Journal for the Study of Christian Social Practice*, *14*(1), 7-34.
- Noordegraaf, H. (2010). Drugs- en straatpastoraat – enige waarnemingen vanuit het diaconaat. *Handelingen 2010*(1).
- Olsman, E. (2022). Resonance in a Theopoetics of Practice in Practical Theology. *International Journal of Practical Theology*, *26*(2), 311-328.
- Smeets, W. (2007). Geestelijke verzorging: Een dyadisch georiënteerde professie op het domein van de spirituele gezondheid. *Psyche en geloof*, *18*(1-2), 96-113.
- Smit, J.D. (2015). *Antwoord geven op het leven zelf. Een onderzoek naar de basismethodiek van de geestelijke verzorging*. Utrecht: Eburon.
- VGVZ (2015). *Beroepsstandaard geestelijk verzorger*. Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Zorginstellingen.

Lees- en luistertip

Kloppen onze beelden van armoede wel met de realiteit van een leven in armoede? Ervarensdeskundige en politicoloog Tim

'S Jongers laat glashelder zien hoe mensen die er van buitenaf tegenaan kijken het vaak niet snappen. We moeten anders kijken.

'S Jongers, Tim (2024). Armoede uitgelegd aan mensen met geld. *De Correspondent*.

Luisteren kan ook: De ongelooflijke podcast #216 (NPO radio 1): David Boogerd in gesprek met Tim 'S Jongers en Stefan Paas.

Kijktip

Ahmed Rady van Pyramids barbershop (Amsterdam), zelf ooit dakloos, knipt elke week gratis dakloze mensen op straat. En plaatst een filmpje op TikTok, zoals van zijn bijzondere ontmoeting met deze openhartige man. Je vindt het op:

<https://www.tiktok.com/@pyramidsbarbershop/video/7411208150637907232>

Leestip

In de loop van 2022 vulde de MST-huiskamer zich in toenemende mate met arbeidsmigranten, veelal uit Polen, die zonder werk en dakloos waren.

De trend zette zich door in 2023. Niet alleen de huiskamer van het MST maar ook de Tilburgse straten kregen meer te maken met rondzwervende daklozen.

Met het MST als uitvalsbasis trokken Bastiaan Hindriks en Chris Oomes naar de wereld van Tilburgse daklozen. Het resulteerde in het boek *DakLoos. Dak- en thuislozen in beeld in Tilburg* (Healing Scars/Cozy Tuk Project 2024), een boek met inter-views, tekeningen en indringende zwart-wit foto's dat in maart 2024 gepubliceerd werd.

Healingscars2021@gmail.com

Facebook: Healing scars project

Kijktip

Korte documentaire 'Van de straat'. Vorig jaar gemaakt en via YouTube te bekijken.

https://www.youtube.com/watch?v=NUBtmc2y-wg&ab_channel=RianneAalbers

